

Stöd till andraspråkutveckling i arbetsmarknadsplacering

Helena Colliander

Arbete kan vara en nyckel till språkutveckling, men språkutveckling sker inte per automatik i och på ett arbete. Den här studien, som gjorts inom ramen för ett ULF-projekt, syftar till att utveckla kunskap om stöd till språkutveckling hos migranter som deltar i arbetsmarknadsinsats. Fokus ligger på stöd till språkanvändning och språkutvecklingen i relation till arbetes sociala miljö och uppgifter. Data har samlats in genom observationer av deltagare i arbetsmarknadsinsats och en uppföljande fokusgruppintervjuer. Studien pekar på att trygga och autentiska situationer främjar deltagarnas möjligheter att samtala, men att sådana inte nödvändigtvis uppstår av sig själva. Frågor för en arbetsplats att fundera över är hur formella samtal kan organiseras språkutvecklande och hur det går att organisera verksamheten på ett sätt att samtal lättare kan uppstå spontant.

Bakgrund

En utbredd föreställning är att språket är nyckeln till att bli inkluderad i samhället exempelvis genom att få ett arbete. Men arbete, liksom andra sociala sammanhang, kan samtidigt vara en nyckel till språkutveckling (Dahlstedt m.fl., 2020). Denna studie har initierats av Vimmerby lärcenter i samarbete med Enheten för arbete- och integration samt samverkansorganisationen "Vimmerby Mötesplatser". En fråga som företrädare för dessa verksamheter ställde sig var hur det gick att arbeta pedagogiskt med migranternas språkutveckling på arbetsplatserna där det inte fanns samma förutsättningar och hjälpmedel som i klassrummet.

Tidigare forskning pekar på att det är viktigt att språkutveckling ses som ett mål på den aktuella arbetsplatsen (Sandwall, 2013) och av andra samverkansorganisationer (Hamberg, 2015). För att främja inkludering på arbetsplatsen behövs dessutom satsningar på att skapa tid och rumsligt utrymme för social interaktion mellan medarbetare (Barros de Alcantara Hamrin, 2017; jfr även Colliander m.fl., 2022; Sandwall, 2013). Olika typer av yrkeskontexter kan inverka på de möjligheter som deltagare i språkpraktik har till social interaktion (Walldén, 2023).

För att underlätta kommunikationen kan förstaspråkstalare visa sin vilja att förstå, ge tid till samtal, samt erbjuda språklig stöttning genom exempelvis kroppsspråk, omformuleringar och svar på frågor om hur det går att uttrycka sig (Andersson, 2009; Nelson, 2010). Andraspråkstalaren kan använda kommunikationsstrategier, som begäran om upprepningar och förtydliganden samt det egna kroppsspråket (Andersson, 2009). Socialisationen på arbetsplatsen kan dessutom underlättas av att kommunikationen inriktas mot relationella mål (Nelson, 2010) och av att andraspråkstalaren inte känner sig utvärderad (jfr Walldén, 2023).

Ytterligare stöd till språkanvändning och -utveckling på arbetsplatsen är att ge andraspråkstalande yrkesverksamma uppgifter som kan ge dem ökade möjligheter att aktivt delta i den interaktion som förekommer och hjälpa dem att se sambandet mellan språkutveckling och arbete (Sandwall, 2013). Det kan också handla om att medvetandegöra dem om vilka språkliga krav som ställs i det specifika yrket och arbetslivet generellt, samt ta vara på deras erfarenheter och kunskaper för att stärka identiteten som kompetent yrkesperson (Hållsten, 2020).

Utifrån tidigare forskning och den kunskap om verksamheterna som de medforskande i projektet besatt utvecklades ett fokus på stöd till svenskspråkig användning som en förutsättning för språkutveckling. Syftet var att utveckla kunskap om migranternas förutsättningar för att kunna använda svenska vid deltagande i arbetsmarknadsinsatser samt hur samtal på svenska kan erbjudas på arbetsplatsen. Följande frågor ställdes: I vilka situationer uppstår samtal på svenska? Vilken typ av språk erbjuder arbetet deltagarna att använda? Vilka faktorer framstår som centrala för att främja deltagarnas möjligheter att använda svenska i arbetet? Frågan om vilken typ av språk avser att undersöka om det är ett spontant, vardagligt språk eller mer abstrakt och teoretiskt språk som förekommer (Cummins, 2017).

Tillvägagångssätt och utgångspunkter

För att kunna besvara forskningsfrågorna genomfördes observationer av sex migranter som deltog i arbetsmarknadsinsatsen i en eller flera av kommunens verksamheter. De innefattade en secondhandaffär med café, en café- och receptionsmiljö vid en annan verksamhet samt ett lokalt servicecenter i ett bostadsområde med många migranter. De sex deltagarna valdes ut eftersom de deltog i kommunens arbetsmarknadsinsats under merparten av projektiden. Vid den första observationsomgången hade de deltagit i arbetsmarknadsinsatsen mellan 3–10 månader. Vi valde också att inkludera både kvinnor och män (tre av varje) i olika åldrar med olika språkkunskaper och studiebakgrund för att täcka in olikheter bland dem som deltog i insatsen. Deltagarna observerades under en arbetsdag var eller två halva arbetsdagar.

Direkt efter och baserat på en analys av de inledande observationerna genomfördes åtgärder som ansågs ha potential att leda till mer språkanvändning på arbetet. Därefter genomfördes ytterligare en observationsomgång av deltagarna för att se vad åtgärderna kunde innebära i praktiken. För att få deltagarnas perspektiv på deras språkande på arbetsplatsen och de åtgärder som genomförts hölls även ett fokusgruppssamtal med de fyra deltagare som hade möjlighet att vara med (jfr Dahlin- Ivanoff, 2022) i slutet av projektet.

De medforskande projektdeltagarna genomförde observationerna och tog fältanteckningar, som projektgruppen senare gick igenom. Två medforskande deltog också i fokusgruppssamtalet tillsammans med forskaren. Både observations- och fokusgruppssamtalsanteckningarna analyserades tematiskt (jfr Terry m.fl., 2017) av projektgruppen efter varje insamlingsomgång. Först frågade vi oss om vi såg några eventuella mönster eller något som stack ut. Därefter kodade vi materialet mer systematiskt i relation till forskningsfrågorna och landade i de två övergripande temana *förutsättningar för samtal* och *betydelsen av olika typer av stöd*.

Utgångspunkter för studien var antagandet om att andraspråkligt lärande drivs av människors behov av att kunna använda språket i relation till ett specifikt sammanhang (Eskildsen & Cadinero, 2015) och att lärande sker i interaktion med andra människor och olika verktyg (artefakter). Interaktionen och artefakterna *medierar*, det vill säga blir en väg till individens lärande (Vygotsky, 1986). Mer konkret utgick vi från begreppet *handlingserbjudanden* eller *potentiellt medierande resurser* (Sandwall, 2013; Van Lier, 2004), sådant som i en situation hjälper människor att förstå och handla. När interaktionen blir situerad i en viss kontext ges ledtrådar om vilken handling och interaktion som fungerar i relation till vad en person vill uppnå (Sandwall, 2013). Det går att tala både om direkta handlingserbjudanden, som innefattar betoningar, gester, blickar, upprepningar, samt indirekta som är av en mer social och kognitiv natur - kännedom om kulturella företeelser och en förståelse för vad som passar att säga i sammanhanget (van Lier, 2004). Dessa begrepp har varit behjälpliga för att besvara frågan om vilka faktorer som framstår som centrala för att främja deltagarnas möjligheter att använda svenska i arbetet.

I studien ser vi också de olika arbetsplatserna som *praktikgemenskaper* - verksamheter där de som ingår i den agerar med hjälp av de verktyg som står till buds för att verka för ett gemensamt uppdrag (Wenger, 1998). Nya medlemmar i en praktikgemenskap får lära sig hur den fungerar genom *legitimt perifert deltagande*, genom att få se hur de erfarna kollegorna gör och höra hur de

pratar om exempelvis värderingar, mål och arbetsuppgifter. I begreppet ligger också att de nya får delta på sina egna villkor, alltså göra autentiska arbetsuppgifter och ta ansvar för praktikens gemensamma strävande även om de inte behärskar allt till fullo (Lave & Wenger, 1991). Ett legitimt perifert deltagande kan alltså ske även om nykomlingen inte behärskar det språk som används på arbetsplatsen.

Projektet har följt allmänna forskningsetiska riktlinjer (jfr Vetenskapsrådet, 2017). Innan datainsamlingen blev deltagarna med hjälp av tolk informerade om studien på sitt förstaspråk och gav skriftligt samtycke till medverkan och för att möta konfidentialitetskravet gavs deltagarna fiktiva namn. För att undvika övertolkningar av materialet, vilket är en risk när medforskarna har stor förförståelse av kontexten (jfr Petersson, 2020), har vi lagt tid på att gå igenom och utveckla objektiviteten i fältanteckningarna. Likaså har användningen av de teoretiska begreppen varit ett sätt att förhålla sig medvetet till tolkningsramarna.

Resultat

Observationsomgång 1 visade att det uppstod relativt lite av samtal på svenska i deltagarnas arbete när det inte medvetet organiserades. När deltagarna pratade svenska uttryckte de sig ofta kortfattat med hälsnings- och artighetsfraser som "Hej", "Läget?", "Nej, tack", eller följdfrågor kring instruktioner inför en arbetsuppgift eller under själva utförandet av den. Frågor som ställdes var till exempel vilka bord som skulle torkas eller i vilken tjocklek en grönsak skulle skäras i. Det handlar alltså om ett vardagligt språk som relaterar till konkreta händelser snarare än ett mer abstrakt, teoretiskt språk (jfr Cummins, 2017).

Förutsättningar för samtal

Längre samtal syntes uppstå under vissa omständigheter, som när arbetstempot och arbetsuppgiften tillät att det gick att prata under själva utförandet. Det skedde också när samtalet handlade om ett bekant, personligt ämne med någon som själv berättade något personligt eller ställde följdfrågor till deltagaren. Speciellt de deltagare som inte hade utvecklat så mycket svenska hördes prata mer i sådana situationer än vad de gjorde annars. Ytterligare en omständighet var när deltagarna arbetade med något som krävde muntlig interaktion på svenska. Detta hände till exempel när två av studiens deltagare som inte talade samma språk, Nadia och Daniela, fick i uppdrag att tillsammans hänga upp tavlor till en utställning:

Både Daniela och Nadia har egna idéer om hur bilderna ska hänga och de kommer in på en diskussion om det kommer många besökare samtidigt som vill se bilderna, borde de inte hänga med lite avstånd på flera väggar. De bestämmer sig ändå för att hänga bilderna på en av väggarna. De diskuterar om det är liggande/stående bilder och om bilderna kommer behöva en passepartout . . . Nadia tycker att bilderna borde hänga i en plastficka, men Arbetsledare B säger att då kommer det blänka från lampan i bilderna och det blir svårt att se. De börjar diskutera hur högt bilderna ska hänga och försöker tillsammans räkna ut hur långt avstånd det ska vara mellan bilderna för att alla ska få plats. De mäter tillsammans och kommer fram till hur mycket mellanrum det behöver vara, och därefter börjar de sätta upp bilderna. (Fältanteckning, 21/8 23)

Här genomför Nadia och Daniela en arbetsuppgift där det inte finns ett på förhand givet sätt hur det ska göras. Det kräver att de enas om hur de ska göra och för det behövs samtalet. Fältanteckningen visar också att deltagarna framstår som legitima deltagare i arbetspraktiken (jfr Wenger, 1998) eftersom de ger förslag på och resonerar kring hur bilderna ska sitta i relation till både arbetsledarens synpunkter och varandras. Detta kan kontrasteras med andra observerade situationer, till exempel i kontakt med kunder i kassan eller vid möbelhämtning, där vi såg att svensktalande medarbetare/arbetsledare höll i samtalet och deltagaren höll sig i bakgrunden. Vidare illustrerar denna fältanteckning, i likhet med andra, att den fysiska kontexten blev en konkret utgångspunkt för det som sades i samtalet. Här handlar det till exempel om hur högt

bilderna skulle hänga. I andra situationer såg vi hur deltagarna initierade ett samtalsämne utifrån något som fanns i den fysiska omgivningen, till exempel genom att uppmärksamma en arbetsledare på att tomatplantorna hade lagt sig över chilin i en odling eller genom att fråga om det blev fint i samband med en nästan avslutad städning. Detta tyder på att det framförallt är ett deiktiskt språk som tycks mediera samtalen.

Betydelsen av olika typer av stöd

Våra iakttagelser pekar på vikten av att erbjuda fler autentiska och trygga tillfällen för deltagarna att använda svenska på arbetet. För att göra detta infördes efter analysen av den första observationsomgången rutinen att ha regelbundna samtal mellan handläggaren/handledaren/språkpedagogen och en eller två deltagare samt växelvisa arbetsplatsbesök mellan deltagare med liknade arbetsuppgifter (för de som inte redan hade praktik på två eller flera arbetsplatser). För att möjliggöra mer av spontana samtal samt uppmärksamma och uppmuntra omgivningen till att ta ansvar för deltagarnas språkanvändning sågs även rutinen över att ha veckovisa fikastunder för hela eller delar av arbetsplatserna. Efter den andra observationsomgången gavs deltagarna dessutom möjlighet att använda en framtagna "jag tränar svenska - prata gärna med mig"-skylt.

Fältanteckningarna från observationsomgång 2 visar att deltagarna var aktiva i de samtal som organiserades med handläggaren/handledaren/språkpedagogen som samtalsledare. Samtalsledaren bistod med svenska ord kopplade till det aktuella arbetsområdet, såsom namn på verktyg, kökstermer eller egenskaper för arbetet. De ställde också frågor som fick deltagarna att berätta om sina arbetsuppgifter, vad de läst, personliga saker och förklara på svenska vad olika ord betyder. I samtalen finns även exempel på hur deltagarna själva ställde frågor, samt instämde i och vidareutvecklade något som den andra deltagaren eller samtalsledaren sa. I de fall där deltagarna hade samma förstaspråk använde de det för att översätta ord eller förklara för varandra. I samtalen användes även artefakter som en utgångspunkt, som till exempel när mötet med handläggaren kretsade kring innehållet på en hemsida eller när en gardinstång och verktyg i samband med uppsättning av gardiner blev något som handledaren berättade om och ställde frågor om. Det förekom således flera resurser som tycktes fungera medierade, samtidigt som språkbruket även i dessa fall blev vardagligt genom ett fokus på här och nu eller egna erfarenheter.

I det avslutande fokusgruppssamtalet berättade deltagarna allmänt om vad som främjade deras muntliga språkanvändning på arbetet och vad de genomförda åtgärderna betytt i dessa avseenden. Enligt deltagarna underlättades samtal på svenska av autentiska situationer, som exempelvis att prata med en kund som skulle handla eller, mer generellt av att vara tillsammans med någon som inte pratade deras förstaspråk. Framför allt menade de att de samtalade med personer de träffade regelbundet och kände väl. Speciellt handledarna uppfattades som centrala. Deltagarna kunde ställa frågor till dem och få något förklarat för sig en gång till. Vikten av att känna sig trygg för att kunna prata lyftes också i relation till "jag tränar svenska-skylden". Deltagarna menade att deras språkanvändning underlättades av att omgivningen kunde se att de inte hade utvecklat så mycket svenska. De tog även upp att medan en bekant arbetsplats kunde erbjuda mer av nära relationer till kollegor, så kunde en vistelse på en annan, nyare arbetsplats trigga mer av frågor kring arbetet. Hur mycket svenska som deltagarna pratade på arbetet sades också ha att göra med hur många människor de träffade på arbetsplatsen och vilken typ av frågor de fick från andra. Återkommande frågor som "hur länge har du varit här?" och "var kommer du ifrån?" ansågs inte som språkutvecklande. Sammanfattningsvis stöder fokusgruppssamtalet en del av de förutsättningar för samtal vi sett i analysen av observationerna: betydelsen av att känna sig trygg och att det finns tid för samtal samt situationer som kräver interaktion på svenska.

Implikationer

Eftersom projektet enbart pågick under ett år och innefattade flera olika arbetsplatser och

deltagare med olika förutsättningar i fråga om bland annat utbildningsbakgrund, kunskaper i svenska och kommunikationsstrategier, så går det inte att dra för stora växlar av de åtgärder som genomfördes. Men studien pekar på vikten av att erbjuda konkreta möjligheter för språkanvändning för deltagare i arbetsmarknadsinsatser. Tydligt är att samtal på svenska inte nödvändigtvis uppstår av sig själva på arbetsplatsen och att det när det väl gör det ofta handlar om ett vardagligt och deiktiskt språkbruk med jag-centrerade fraser. För deltagare som inte har utvecklat så mycket av sitt andraspråk kan denna typ av erbjudande vara avgörande för att kunna samtala. De som har utvecklat mer av språket kan dock behöva utmanas i att använda ett mer abstrakt språkbruk.

För att uppmuntra till ökad språkanvändning går det att utgå från de resurser och aktiviteter som redan står till buds, såsom samtal med handläggare, fikastunder och svensktalande kunder. Det kan dels handla om att se över hur formella samtal kan organiseras språkstödande, genom att anpassa nivån efter den aktuella deltagarens språknivå och behov, dels om att organisera verksamheten på ett sådant sätt att samtal lättare kan uppstå spontant med deltagare som inte pratar samma förstaspråk; om att ge uppgifter som kräver samarbete och/eller genom att utmana deltagare att få använda svenska i nya situationer. För att det ska kunna ske behövs trygga miljöer, där både deltagare och chefer/kollegor tar gemensamt ansvar för deltagarnas svenskspråkiga användning och språkutveckling.

Referenser

1. Andersson, H. (2009). Interkulturell kommunikation på ett svenskt sjukhus. Fallstudier av
2. andraspråkstalare i arbetslivet, Uppsala University.
3. Barros de Alcantara Hamrin, S. (2017). Att leda mångkulturella grupper inom äldreomsorg i
4. Sundsvall Ledarskap och integration från ett kommunikativt perspektiv. Rapportserie: nr
5. 34 ISBN 978-91-88025-88. (46.s) [http://www.diva-](http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1155326/FULLTEXT01.pdf)
6. [portal.org/smash/get/diva2:1155326/FULLTEXT01.pdf](http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1155326/FULLTEXT01.pdf)
7. Eskildsen, S. W. & Cadinero, T. (2015). In T, Cadierno, S. W. Eskildsen (eds.), In Usage-
8. based perspectives on second language learning (s. 1-16), De Gruyter Mouton.
9. Colliander, H. Nordmark, S. Dahlstedt, M & Fejes, A. (2022). Komvux i svenska för
10. invandrare: Möjliggörande eller begränsande för social inkludering? Centrum för
11. kommunstrategiska satsningar
12. Cummins, J. (2017). Flerspråkiga elever. Effektiv undervisning i en utmanande tid. Natur & Kultur.
13. Dahlin-Ivanoff, S. (2022). Fokusgruppsdiskussioner. I G. Arhne & P. Svensson (Red.)
14. Fokusgrupper (s.105-116). Liber.
15. Dahlstedt, M., Colliander, H., Gruber, S. & Rydell, M. (2020). Språket som nyckel. I M. Dahlstedt &
16. A. Fejes (Red.) Utbildning i migrationens tid. Viljor, organisering och villkor för inkludering (s.
17. 43-68) Studentlitteratur.
18. Hamberg, L. (2015). Samverkan i och med språket Systemisk-funktionell analys av
19. språkanvändning i en kommunal gränsaktivitet med nyanlända flyktingar som målgrupp.
20. Helsingfors universitet.
21. Hållsten, S. (2020). Yrkesinriktad språkutbildning och kommunikativa krav i arbetslivet.
22. (rapport 2020:22.) Länsstyrelsen Stockholm. [http://www.diva-](http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1515478/FULLTEXT02.pdf)
23. [portal.org/smash/get/diva2:1515478/FULLTEXT02.pdf](http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1515478/FULLTEXT02.pdf)
24. Lave, J. & Wenger, E. (1991). Situated learning: Legitimate peripheral participation. Cambridge
25. University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511815355>
26. Nelson M. (2010). Andraspråkstalare i arbete. En språkvetenskaplig studie av kommunikation
27. vid ett svenskt storföretag. [Doktorsavhandling, Uppsala universitet].
28. Persson, A. (2020). Dubbel närhet och distans behövs inom praktisknära forskning.

29. Pedagogisk forskning i Sverige, 25(2-3) s. 149-152.
30. Sandwall, K. (2013). Att hantera praktiken -om sfi-studerandes möjligheter till interaktion
31. och lärande på praktikplatser. [Doktorsavhandling, Göteborgs universitet].
32. Terry, G., Hayfield, N. Clarke, V. & Braun, V. (2017). Thematic Analysis. I C. Willig & W. Stainton
33. Rogers (red.) The Sage Handbook of Qualitative Research in Psychology. Sage.
34. <https://doi.org/10.4135/9781526405555>
35. Van Lier, L. (2004). The semiotics and ecology of language learning Perception, voice, identity
36. and democracy, Utbildning & Demokrati 13(3) s. 79-103.
37. Vetenskapsrådet (2017). God forskningssed. [https://www.vr.se/analys/rapporter/vara-rapporter/2024-10-02-god-](https://www.vr.se/analys/rapporter/vara-rapporter/2024-10-02-god-forskningssed-2024.html)
38. [forskningssed-2024.html](https://www.vr.se/analys/rapporter/vara-rapporter/2024-10-02-god-forskningssed-2024.html)
39. Vygotsky, L. (1986). Thinking and Speech. In T. R.W. Rieber, A.S. Carton, & N. Minick (Eds.), The
40. collected work of L.S. Vygotsky (Vol. 1, Problems of general psychology, pp. 39-285). Plenum
41. Press.
42. Walldén, R. (2023): Adult migrants' voices about learning and using Swedish at work placements
43. in basic language, Studies in the Education of Adults. DOI: 10.1080/02660830.2023.2246763
44. Wenger, E. (1998). Communities of Practice: Learning, Meaning, and Identity. Cambridge
45. University Press.